

Bürokrasinin işi bürokrasiyi idare etmek. Kendini idare etmeye çalışırken bir yandan da toplumu idare ediyor. Hedef kendini tehlikelerden korumak ve mümkün olduğu ölçüde genişlemek.

Biraz da dedikodu etmek.

---

Zamanın başı ve sonu aslında bizim uydurmamız. Zaman andan ibaret ve onun meydana getirdiği etkiyi, *hatıra* veya *hafıza* adıyla tanıyoruz. Zamanın var olduğuna dair tek delilimiz hafızamız, onun var olduğuna dair tek delilimiz ise, etrafın insicam (coherence) içinde bulunması. İnsan yaşadığı dünyanın tutarlı olması sebebiyle, zaman diye bir kavram icad edip, başına sonuna isimler vermiş. Hafızamızı, aklımızı açıklamakta kullanıyoruz, dünyayı açıklamakta kullanıyoruz.

---

Zaman, varlığın *dışı*. Varlık bir andan ibaretse, zaman onun dışında, onunla ilgili olan bilginin adı. Varlığın zamansız olmayacağı doğru değil ancak varlık zamansız *anlaşılamaz*. Allah'ın zaman *içinde* bulunması ise, bu manada ona *sahtelik* izafe etmek gibidir. Bizim ona dair bilgimiz eksik olduğu için, onun zamanla ilgili tasarrufunu zamanın içinde görmek eğilimindeyiz. Ancak bu gerçekte ona bir eksiklik izafe etmek olur. Var olan, zamanın içinde değildir, çünkü zaman, dediğimiz gibi, sadece insanî bir algılama sorunudur. Anı hakkıyla anlayanın zamana ihtiyacı olmazdı.

---

Zamanın dizdiğini kimse karıştıramıyor. Zamanın elindekini alamıyor. Almaya çalışırken elindekini de kaybediyor. Bildiğini sandığını unutturken, unuttuğunu sandığını hatırlıyor.

Zamanın *sırrını* çözmeden düşüncenin sırrını çözmek mümkün mü? Düşünceler de sırayla kafamıza geldiğine göre, insanın onların *sahibi* gibi yapması ne kadar doğru? Sıralı gelişleri, onların da zamana bağımlı olduğunu gösterir ve bu sebeple düşünceyi düşünmek için zamanı da düşünmek icap ediyor. Ancak zamanı düşünmek için de, düşüncenin zamanı düşünebileceğini kabul etmek.

Dinlerle felsefe arasındaki en bariz fark, bu soruya verdikleri cevabın farklı olması. Biri düşüncenin zamanın üzerinde olduğuna, diğeri de nihai cevabın elde olamayacağına ikna etmeye çalışıyor. Dinin felsefleşmesi, bu soruya mantıklı cevap verme ihtiyacından ve felsefenin dinleşmesi de cevaplarının dandikliğinden.

Bu her iki *ilginin* de *tecrübe yaşatmayı* hedeflediğini düşünürüm. Felsefenin maksadı *düşünce tecrübesi* ise, dinin maksadı da *kulluk tecrübesidir*. Doğru felsefe ve doğru dinin ölçüsü de, ürettiği düşüncenin hakikati ve kulluğun hakiki mabuda yöneltiles olmalı.

Zamanımızda bu ikisi için de üretilen, çok zaman bunun tam tersi. İnsanların felsefeden anladığı, düşünce antolojisi gibi bir şey, din de ezberden başka bir tecrübeyi işaret etmiyor çoğu zaman. İnsanların bunlardan anladıkları, bir nev'i düşünce dedikodusuyla, dini tecrübe dedikodusu. Kendisi değil.